

Борислав Стојков

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ КАО ИНТЕГРИШУЋИ ФАКТОР ЕВРОПЕ

Јануара 2000. године дефинитивно је усвојена стратегија просторне интеграције 18 земаља централне источне и југоисточне Европе, позната и под именом VISION PLANET.¹ Овај својеврстан просторноплански документ радила је екипа од 15 експерата из 12 земаља (Немачка, Аустрија, Шпанија, Чешка, Словачка, Словенија, Хрватска, Мађарска, Србија, Румунија, Бугарска, Грчка). Координатор је био Јенс Курнол из Немачког федералног завода за просторно планирање. Документ нема званичан нити обавезујући карактер већ је као такав понуђен владама дотичних земаља на увид јер је у великој мери рађен уз њихову подршку. У том погледу експерт из Србије (Б. Стојков) је учествовао у раду као члан тима уз подршку надлежних савезних и републичких министарстава.

Карактер овог документа је заснован на интегралном методу што значи да су три основне димензије равноправно условљавале решења стратегије: социјално-културна, еколошка и економска. На овај начин су испоштовани принципи одрживог планирања развоја, уређења и заштите простора који се обазриво односе према обновљивим и, нарочито, према необновљивим ресурсима међу које спада и културно и архитектонско наслеђе. Рад експертског тима у коме су били припадници различитих нација, култура и религија је на изузетан начин показао и доказао могућност кооперације и стварања заједничког духа пријатељства и поверења, што се нарочито огледало у приступу културном наслеђу.

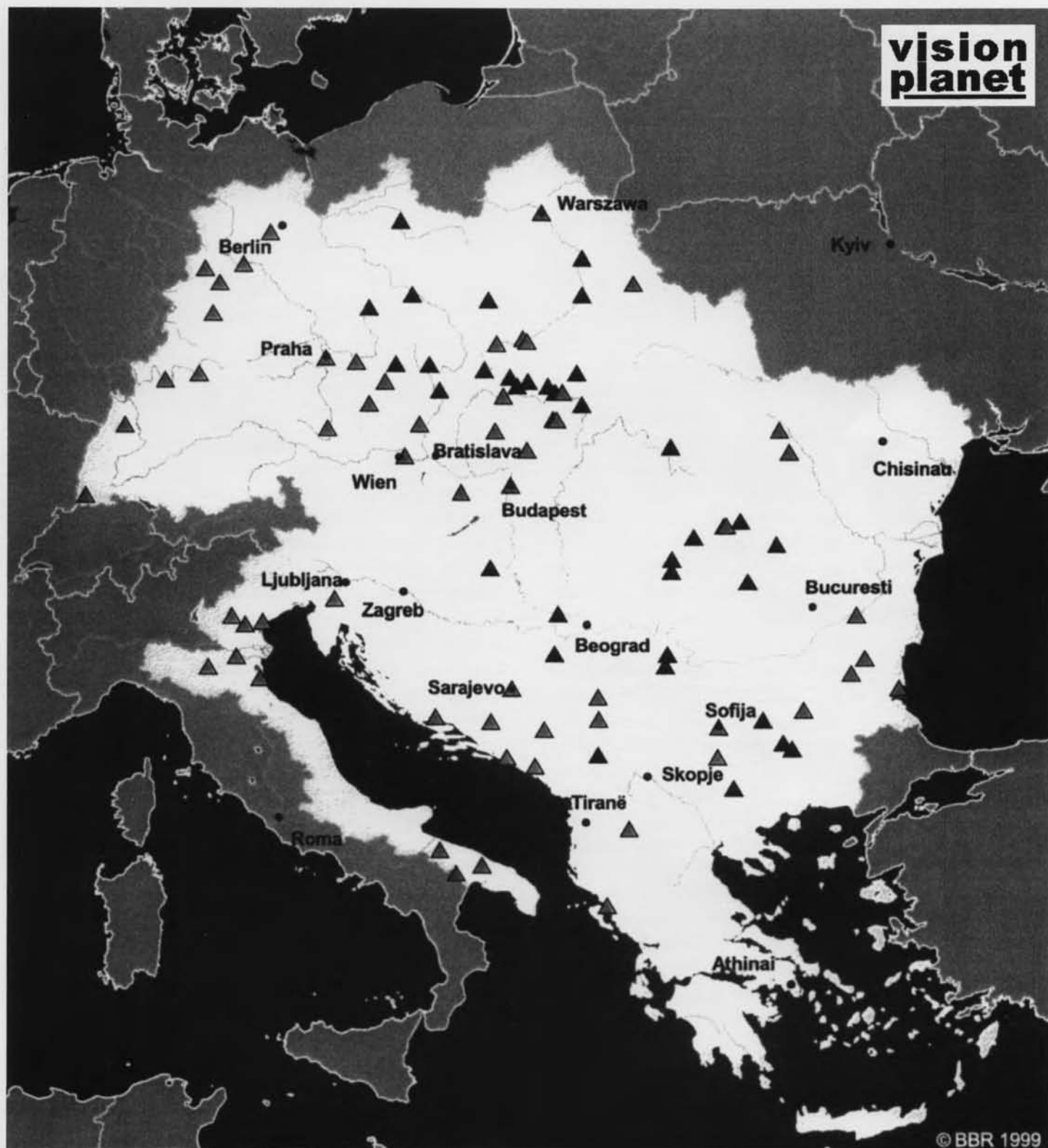
Политичка, привредна, социјална и културна ситуација на овом великом делу Европе је кроз историју одређена на више начина. Основна чињеница је да ово подручје чини колевку европске цивилизације. На њему су се укрштала моћна царства и културе од којих су најснаж-

није биле: грчка, римска, византијска, отоманска и германска односно аустро-угарска. На овом подручју је и граница источне и западне хришћанске цркве те је као такво било поље огромних сукоба чији се издаци осећају и данас. Ратови и освајања су непрекидно утицали на покрете становника, померање граница али и на настајање и нестајање различитих културних образаца. Данашња структура у овом региону Европе коју чини 17 земаља и поред још увек присутне политичке и економске нестабилности, трага за моделом тзв. просторне интеграције односно интеграције преко кључних просторних елемената и ресурса међу којима културне вредности заузимају равноправну кључну позицију заједно са инфраструктуром, саобраћајем, привредним развојем, мрежом насеља и природним вредностима.

Културно наслеђе као бићан елемент просторне интеграције

Закључак експертног тима VISION PLANET² је да архитектонско наслеђе обухвата споменике, групе зграда (комплексе) као и локације од историјског, археолошког, уметничког, научног, друштвеног или технолошког значаја. Истовремено културно наслеђе у овом делу Европе треба схватити као концепцију која стоји изнад архитектонског наслеђа и која не треба да буде преокупирана само прошлошћу. Културно наслеђе (прошлости и садашњости) представља камен темељац регионалног, националног и европског идентитета што значи да просторно планирање тој теми треба да приступи комплексно.

Регион обухваћен документом VISION PLANET представља једно од најстаријих попришта стварања европске

UNESCO World Heritage Monument

△ Registered ▲ Proposed

Data for Greece in preparation

Map 21: Monuments registered as UNESCO World Cultural Heritage in the VISION area

културе. Централни део овог региона је Балканско полуострво са бројним траговима и доказима настајања, развоја и умирања култура од Бронзаног до Гвозденог доба преко Келтске, Илирске, Трачанске или Дачанске културе. Грчко колонизирање је оставило трагове у јужној Италији и дуж обала Црног мора. Јужни и западни делови овог подручја су били делови моћног Римског царства, да би касније Византијско царство оставило дубоки културни траг у Грчкој, Македонији, Србији, Бугарској и Румунији. Православна и Отоманска култура су на одређени начин наследили, развили или деформисали наслеђе Византије.

На другом крају региона снажан утицај су вршили културни стилови Западне Европе: романски, готски, ренесансни, барокни. Италија, Немачка, Чешка, Мађарска, северни делови Србије су били међу онима који су прихватили, развијали и модулирали ове културне утицаје. У тим деловима Европе и данас су присутни бројни и моћни трагови ових утицаја.

Посебну вредност у овом региону чине историјски градови, тј. градови који су очувани као целине, иако и у њима могу да се нађу трагови других култура. Прохујали векови су оставили дубоког трага на градовима и поред бројних разарања, ратова, пожара и земљотреса који су харали овим крајевима. За нас су посебно значајне оцене о градовима који су задржали бројне трагове српске културе и историје као што су: Улм, Трст, Дубровник, Беч, Сент Андреја, Рацкеве, Арад, Темишвар, Видин и други. Још значајније су високе оцене градова у Србији и Црној Гори који су очувани као целине као што су: Сремски Карловци, Призрен, Котор или Будва.

Велика и моћна царства која су наизменично владала над деловима овог региона Европе у дужим или краћим периодима су релативизирала границе међу државама, те су архитектонске и уметничке школе које су ту деловале имале трансгранични карактер, односно, уметници су радили у разним земљама преносећи стилове и форме. Србија је најбољи пример овог преношења стилова јер су се у њој испољавали и романски, византијски, отомански или барокни стил са својим врхунским експонатима. Оцена тима за VISION PLANET је да ова чињеница отвара озбиљне могућности за међудржавну кооперацију у истраживању, анализама, одржавању културног наслеђа и његовој употреби у туристичке сврхе.

Поред оцене урбаних вредности високо је оцењено и рурално наслеђе јер су село и пољопривреда у овом региону кроз историју имали значајну улогу. Сеоска архитектура, фолклорна уметност и обрада занатских објеката за свакодневну употребу и данас представљају жив траг посебних култура који се најдуже одржао и као део економске основе и као инструмент локалне или регионалне

идентификације. Нажалост, период колективизације на селу у периоду комунизма је у великој мери угрозио ове вредности, посебно оне које су биле везане за религију у земљама као што су: Румунија, Молдавија, Украјина или Бугарска.

Оцена тима је да је културни идентитет градова и села у овом региону нарочито угрожен начином стамбене изградње и идејама урбанизма у периоду од 40 година после II светског рата.

Технологија грађења стамбених зграда за колективно становање као и идеје великих размера без осећаја за контекст, уништили су у великој мери идентитет старих градова, занемаривајући обнову и одржавање његових вредности, што данас отвара посебан друштвени проблем – шта радити са тим бетонским скаламеријама са милионима стамбених ћелија које убрзано пропадају. Жртве ове идеологије и њеног рефлекса у урбанизму су били и верски објекти који су рушени без критеријума а често и намерно, ради уништавања трагова историје и традиције.

На крају отворено је и питање културног наслеђа из комунистичког периода који је остварио огроман архитектонски фонд специфичних карактеристика. Оцена је да грешке из прошлости не би требало понављати односно да се према свим вредностима треба опходити са естетског и практичног, а не са идеолошког становишта. Дакле и нове архитектонске вредности треба чувати јер оне постају део националног историјског наслеђа.

Културно наслеђе у будућности

У смерницама и принципима за будућност VISION PLANET дефинише серију ставова у односу на културно наслеђе наглашавајући да подједнако треба третирати прошлост као и садашњост као темељни камен регионалног државног и европског идентитета. Ради тога предлаже се земљама из овог региона да културно наслеђе штите како на културним тако и на економским основама што подразумева пажљиво дефинисане правне инструменте као и третман на свим нивоима просторног планирања. Поред заштите националног културног наслеђа препоручује се посебна пажња тзв. транснационалним путевима римске, византијске, венецијанске и отоманске културе чиме би се обезбедила заштита посебног карактера различитих друштвених заједница и њихових особина. Уз то се препоручује успостављање чврстих научних и административних критеријума за идентификацију објеката који представљају историјско или уметничко наслеђе, с тим што се препоручује да правна регулатива треба да се помери са заштите објеката ка заштити културних целина и предела.

Оцењено је да је неопходно успоставити законске и професионалне аранжмане за заштиту поштовања и сећања на све народе и народности, етничке и религиозне групе које су у одређеној држави створиле специфично културно наслеђе.

Заштита путем закона је значајна и неопходна али не може да се примени на све вредности из практичних и финансијских разлога. Ради тога је посебно значајно образовање и информисање грађана чиме би се променио појединачни однос према културним и природним вредностима. Посебно се истиче заштита сеоске архитектуре, фолклорне уметности и традиционалних заната, чиме је могуће унапредити привредну основу сеоских заједница и локални односно регионални идентитет.

Напокон, VISION PLANET препоручује да приватни капитал или партнерски однос јавног и приватног треба да заузму значајно место у рестаурацији, одржавању и ко-

ришћењу објеката културног наслеђа. Начин коришћења и одржавања зато треба пажљиво дефинисати у уговори-ма о приватизацији уз појачану систематску контролу и надзор надлежних органа.

Овај део документа VISION PLANET треба посматрати заједно са делом који се односи на заштиту природних вредности, а у склопу укупног модела који омогућава одрживи развој овог региона Европе.

Напомене:

¹ VISION PLANET, акроним настао од речи на енглеском **Vision** – визија; **planners network** – мрежа планера.

² Материјал Стратегије је груписан у две свеске: Усмеравајуће политике и подршка (Guidelines Policy Paper и Back ground paper).

SUMMARY: *Borisav Stojkov*

HERITAGE AS AN INTEGRATING FACTOR IN EUROPE

The strategy of spatial integration of the countries of central, east and southeast Europe considers cultural heritage one of the essential elements that define and direct process which is understood as »spatial integration«. Against that background, this document adopted in Bratislava in the year 2000 emphasizes main cultural values of this region that includes Yugo-slavia as

well and above all cultural roads, which intersect over these 18 countries. Byzantine, Venetian, Roman and Ottoman roads were particularly investigated and emphasized. In defining future policy concerning the heritage protection special stress is laid upon the interdependence of protection and economy as well as adaptation of corresponding legal instruments in that area.